

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦЕРКВА В УКРАЇНІ

Стаття присвячена актуальній проблемі ставлення церкви до діяльності правоохоронних органів і кримінального права безпосередньо під час розбудови незалежності в Україні.

Ключові слова: вбивство, перелюб, крадіжка, злочинність, церква, закон, покаєння, священнослужитель, гріх, покарання, тоталітарні культури.

Постановка проблеми. Загальним принципом, що встановлений у християнській релігії, є покірність вищій владі, хоча гріховність людини, як правило, призводить до скоєння нею злочинів, в тому числі таких тяжких як вбивства, крадіжки, бандитизм, розбій, грабіж та ін. Щоб попередити скоєння цих та інших злочинів, держава створює правоохоронні органи, суди, місця відбування покарань, метою яких є попередження, профілактика, розслідування злочинів і покарання винних з метою їх перевиховання. Водночас, на наш погляд, завдання попередження злочинності і перевиховання осіб, які скоїли злочин, стоїть не тільки перед зазначеними органами, а й суспільством та соціальними інститутами, зокрема церквою.

Аналіз останніх досліджень. Кожний християнин, який ходить до церкви, неодноразово чув, як священник наставляє людей на необхідності поваги один до одного, в тому числі до підозрюваних, обвинувачених, а також осіб, які намагалися вчинити злочин. Таким особам держава повинна гарантувати конституційний захист і неупередженість суду. Церква засуджує різні форми тиску і приниження осіб, що знаходяться під слідством, і підсудних [9, с. 143–190].

Різні точки зору з цього питання опубліковані у працях представників різноманітних конфесій. Так, А. Деркач стверджує, що церква не має права порушувати таємницю сповіді, навіть з метою допомоги правоохоронним органам у розкритті злочину [4, с. 120–121]. Цікаво те, що він проводить паралель між таємницею сповіді за церковним законом та таємницею усиновлення дитини за державним законом. А чи рівні за своїм значенням та змістом порушення цих законів? Вважаємо, що ні. Безумовно, священник повинен проявляти чуйність до осіб, які на сповідях розповіли, що скоїли, або хочуть скоїти злочин. Водночас він, не розкриваючи таємниці сповіді, зобов'язаний зробити все, щоб попередити ще не скоєний злочин та вжити усіх заходів, щоб про скоєний злочин стало відомо правоохоронним органам від самого злочинця.

Якщо священник бачить, що всі його наміри не мають впливу на злочинця, то він, не розкриваючи таємниці сповіді, повинен попередити особу, життя якої в небезпеці. У випадках, коли священник вагається з прийняттям рішення, йому потрібно, на наш погляд, звернутися до єпархіального архієрея.

Дехто може заперечувати викладене і стверджувати, що будь-який громадянин України повинен повідомити відповідну службу, якщо йому стало відомо про вже скоєний злочин або якщо людина готується до вчинення злочину. Проте дане твердження суперечить Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, який у ст. 35 передбачає, що ніхто не має права вимагати від священників відомостей, які вони отримали під час таємної сповіді [5].

Мета зазначеної статті полягає в тому, щоб на основі порівняльного аналізу кримінального і релігійного законодавства показати необхідність їх тісної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Досягнення поставленої мети необхідне і тому, що Кримінальний кодекс (далі – КК) і Кримінально-процесуальний кодекс України (далі – КПК) до 2001 р. ніяких винятків при допиті священослужителів не передбачали, що негативно відбивалося на авторитеті останніх, особливо серед пастви. І лише після внесення змін до КПК, які набрали чинності з 21 червня 2001 р., священник на законних підставах міг відмовитися від свідчень, що були отримані під час таємної сповіді (ст. 69.1.1 КПК) [8].

Зазначене певною мірою полегшило священникам виконання своїх обов’язків, адже канонічне право забороняло їм розголошувати відомості, які вони отримали під час таємної сповіді. За це вони могли бути навіть позбавлені сану священослужителя. Інколи, на практиці, виникає питання: якщо священник все таки заявляє, що було скоєний злочин, що має робити слідчий? Допитувати священника як свідка недоцільно, тому що з вищезазначених причин його свідчення протизаконні і доказами не можуть бути. На наш погляд, інформацію священника слід використовувати при проведенні оперативно-розшукової роботи під час розкриття злочину. Отже, у ст. 69 КПК слід записати: “Не підлягають допиту як свідки священослужителі щодо відомостей, які вони отримали під час таємної сповіді”.

Велике значення для боротьби зі злочинністю має профілактика і припинення злочинів, які можуть проводитися різними засобами, у тому числі і з застосуванням сили. Останнє є спірним питанням не тільки у соціальній філософії, а, як ми бачимо, і в християнській культурі в цілому. Як зауважував митрополит Антоній (Храповицький), у Новому Заповіті немає дозволу застосовувати силу в боротьбі зі злом, хоча немає і прямої заборони [2, с. 217].

Певний інтерес викликає той факт, що кримінальне законодавство допускає застосування сили, щоб попередити злочин (необхідна оборона). Представники церкви і раніше, і зараз обговорювали цю проблему. Так, у свій час Антоній задавав питання: “Чи може християнин, залишаючись християнином, допускати насильство в досягненні благих цільей?” [2, с. 217]. Однозначної відповіді на це запитання немає і зараз. Одні стверджують, що християнство і насильство разом існувати не можуть, інші – якщо насильство

переслідує шляхетні цілі (захист батьківщини, осіб від злочину тощо), то воно має право на існування.

У XIX ст. Іммануїл Кант у своїй праці “Про вічний мир” стверджував, що “просвітлений розум” допоможе вирішити всі проблеми суспільства. Насильство, взагалі, і війна, зокрема, оголошувалися пережитком стадії тваринного розвитку людини, яка в майбутньому сама по собі відіме.

Якщо прийняти таку позицію, то слід погодитися з тим, що держава не потрібна, тому що вона не може обійтися без армії і правоохоронних органів, діяльність яких пов’язана із застосуванням сили. Відомий російський письменник Л. М. Толстой також вважав застосування сили недоцільним. Він писав, що “неможливо в один і той же час сповідувати Христа-Бога, основою вчення якого є непротивлення злему, і свідомо і спокійно працювати задля запровадження власності, судів, держави, воїнства, породжувати життя, супротивне вченню Христа” [10, с. 322].

В полеміці православних пастирів та філософів, які за чи проти застосування насильства, автор поділяє думку І. Ільїна. В його праці 1925 р. “Про противлення злу силою” за допомогою логічного аналізу, переконливо доводиться, що не всяка несправедливість є у власному розумінні гріх і не всяке застосування сили у боротьбі зі злом можна називати насильством. “Шлях сили і меча не є правильний шлях, – констатує І. Ільїн – але в тому й полягає основна життєва трагедія людини, що з ситуації, яка ставить його перед лицем агресивного лиходійства, він не знаходить ідеального виходу” [6, с. 204]. Тому про людину, яку узяла “меч в ім’я Божої справи”, а разом з мечем “тягар смерті і тягар убивства”, можна стверджувати, що “в цьому виході, в цьому героїчному розв’язанні основної трагічної дилеми він не праведний, але правий” [6, с. 208].

На наш погляд, така переконливість аргументів І. Ільїна перед доводами пацифістів полягає насамперед у його глибокому реалізмі та розсудливості. Водночас слід зазначити, що практично кожен з християн знає тексти Священного Писання, де записано, що “Христос навчав не мечу, він навчав любові”, проте жодним словом не засудив і меча. Тому можна погодитися з висновком І. Ільїна: “Якщо об’єднати все державне начало примусу і припинення в образі воїна, а начало релігійного очищення в образі монаха, то вирішення проблеми виявиться у вбачанні їх взаємної необхідності одного для другого” [6, с. 219]. Виходячи з цього можна стверджувати, що застосування сили до злочинця з метою попередження злочину і настання шкідливих наслідків навіть християнином – місія шляхетна і не підлягає засудженню, якщо вона здійснена у межах закону.

Релігійне законодавство, як і світське, передбачає заходи щодо попередження злочинів. Так, соціальна концепція РПЦ пропонує священикам при проведенні таємної сповіді осіб, що скоїли злочини, як безперечну умову звільнення від гріха необхідно пропонувати злочинцю перед Богом відмовитися від продовження злочинної діяльності і покаятись [9]. Тільки таке ставлення до віруючого змусить останнього повернутися до нормального життя.

Певний інтерес викликає і взаємозв'язок релігійного законодавства з кримінальним. Так, згідно із законом кожна особа, яка скоїла злочин, має понести справедливе покарання, яке має на меті перевиховати людину, а також захистити суспільство від злочинця.

Щодо держави, то вона не має бути суддею для особи, яка порушила закон, а повинна думати про її душу. Тому необхідно покарання розуміти не як помсту, а як засіб очищення душі від гріха. Це дає можливість особі, яка скоїла злочин, повернутися у суспільство з очищеною душею і світлими помислами. Сам факт будівництва у місцях позбавлення волі церковних храмів, обладнання кімнат для відправлення служби, проведення пасторських співбесід та інші заходи повинні розцінюватися з позитивної сторони, тобто як профілактика злочинів. Скасування смертної кари дає можливість для пастирів працювати з особами, що скоїли злочин, а для останніх можливість покаяння. Можна погодитися з релігійним законодавством в тому, що покарання смертю не має виховного характеру, а судову помилку робить невинною.

Кримінальне законодавство передбачає відповідальність за незаконне утримання, осквернення і знищення релігійних святинь, пошкодження релігійних споруд чи культових будинків (ст. 179 КК), перешкоджання здійсненню релігійного обряду (ст. 180 КК), посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів (ст. 181 КК) [7, с. 120–123] та ін. Міра покарання за даними статтями різна, але достатня, щоб за допомогою церкви вплинути на свідомість злочинців, спонукаючи їх до покаяння.

Велику допомогу державі надає церква у боротьбі з новітніми релігійними культурами (у церковно-православній та піблицистичній літературі нерідко фігурують назви “деструктивні релігійні секти” і “тоталітарні культури”, хоча таких назв немає в жодному правовому документі). Виникає запитання: які це за об'єкти? Академічне релігієзнавство визначає їх так. Це релігійна або містична організація, діяльність якої супроводжується порушеннями громадського порядку, негативним впливом на здоров'я та гідність людей та іншими антиконституційними проявами, які порушують права і свободи людини та громадянина. Такою організацією було, зокрема, “Велике біле братство”.

“Тоталітарний” культ – це релігійна або містична організація, яка характеризується безмежною владою духовних лідерів, жорстокою дисципліною, великим впливом на психіку adeptів, релігійним фанатизмом осіб, які покинули цей культ [1, с. 126–138].

Державі дуже складно протистояти цим явищам, тому що зазначені секти прикриваються релігійною діяльністю, в них відправляють свої духовні потреби певні громадян. Проте це може зробити церква, яка роз'яснюючи мирянам сутність зазначених нетрадиційних сект, намагається припинити їх діяльність.

Водночас, Закон “Про свободу совісті та релігійні організації” захищає права і законні інтереси релігійних організацій на принципах всебічної

рівності релігій, віросповідань і релігійних організацій перед законом, якщо вони діють в рамках закону [5]. Проте слід зазначити, що керівники таких об'єднань усіма способами намагаються зареєструвати його.

Держава має право відмовити в реєстрації релігійного об'єднання, якщо для цього є підстави. Наприклад, можна зробити запит щодо нього в органах місцевого самоврядування, у судовому порядку припинити його діяльність, якщо воно порушує законодавство України, зокрема примушує громадян до невиконання своїх конституційних обов'язків. Так, у судовому порядку була припинена діяльність всім відомого релігійного об'єднання "Велике біле братство". Його лідери Ю. Кривоногов і М. Цвігун були засуджені за розбій при захваті Софіївського собору у м. Києві (ч. 5 ст. 187 КК), організацію масових заворушень (ст. 294 КК), умисні тяжкі тілесні ушкодження (ст. 121 КК), посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів (ст. 181 КК) до різних строків позбавлення волі [3].

Характерно, що священослужителі не тільки впливають на волю громадян під час відправлення молебнів чи таємної сповіді з метою законослухняності, а й, проаналізувавши незаконні дії "тоталітарних сект", пропонують державі певні рекомендації. Так, архієпископ Бориспільський, вікарій Київської митрополії Антоній, який у свій час запропонував ознаки таких понять, як "деструктивність" або "тоталітарність сект", зазначає, що за основу треба брати не їх вірування, а методи діяльності, а саме:

- нанесення шкоди здоров'ю громадян або загроза їх життю;
- використання у релігійній практиці гіпнозу, зомбування, кодування тощо;
- порушення сімейних та соціальних зв'язків громадян;
- порушення діючого релігійного та іншого законодавства;
- підривання основ загальноприйнятої моралі і моральності;
- псевдорелігійна практика, що спрямована на обов'язкове стягнення матеріальних засобів і коштів на користь організації чи її керівництва;
- використання під час агітації громадян шахрайства;
- розпалювання міжрелігійної ворожнечі, що спричинює шкоду честі і гідності людини, членам інших конфесій;
- релігійна практика, спрямована на дестабілізацію громадянського суспільства, загрозу національній безпеці;
- використання під час релігійної практики методів, що дозволяють контролювати свідомість;
- релігійний вплив на неповнолітніх всупереч волі батьків;
- використання свого статуту для прикриття нерелігійних видів діяльності [12].

Служба безпеки України на додаток до методів архієпископа Антонія розробила і запропонувала ще 10 своїх ознак новітніх релігійних культів (у церковно-православній літературі, як зазначалося, зустрічається назва "деструктивні чи авторитарні секти"), а саме:

- обов'язкова наявність “гуру”, на якого перенесені ознаки святого “джерела”;
- жорстка ієрархія;
- філософські і релігійні концепції не мають значення;
- формування великої залежності від “секти” та вчителя тощо.

Як правило, схема роботи такого об'єднання з залучення громадян поділяється на три етапи. Перший етап – це показна любов до претендента, завищення його самооцінки і створення у нього ілюзії “ідеальної сім'ї”, в яку він потрапив. Другий етап спрямований на зміну світогляду претендента. І якщо все йде за планом, на третьому етапі претендента, як правило, переконують відмовитися від майна на користь громади, а інколи і “гуру”. Як бачимо, загальним для зазначених віровчень є:

- претензія на “харизматичне” керівництво та істину в останній інстанції;
- повна нетерпимість і неповага до традиційних релігій і національно-духовних цінностей;
- зовнішня благопристойність: усі культові новоутворення виголошують винятково благородні цілі;
- приховування реальної мети і наслідків діяльності;
- наявність доктрин для внутрішнього користування і зовнішнього світу;
- жорстокий “захист” своїх членів від отримання іншої інформації;
- перекручування святих текстів, пристосування їх до своїх догм;
- використання техніки контролю свідомості з метою розповсюдження серед членів “культового менталітету”, а саме: переконування, що ціль виправдовує засоби; “тоталітаризація” світогляду, в якому групові ідеї домінують над особистостями; розповсюдження різних страхів (фобій); пряма або прихована залежність від лідерів культу на психологічній, фізичній або фінансовій основі; підтримання елітарної ментальності за рахунок постійного і невід'ємного обов'язкового залучення до об'єднання нових членів; політичний інтерес лідерів, тобто бажання мати своїх агентів у владних структурах; використання спеціальних словників “ключових слів” (“культурна мова”), що має особливе значення для членів об'єднання. Його лідери прекрасно розуміють, що той, хто контролює мову людини, той контролює її думки [12].

Висновки. Слід зазначити, що боротьба з деструктивними діями зазначених об'єднань як з боку місцевої влади, так і правоохоронних органів ведеться не наполегливо та відокремлено. Прокуратура позбавлена ролі координатора правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю, в тому числі на релігійному ґрунті. Слідчі прокуратури розслідують справи зазначеної категорії згідно з підслідністю. СБУ у рамках своєї компетенції вживає заходи щодо виявлення, попередження та недопущення злочинів, які належать до її підслідності. Міліція також вживає певних заходів, що не суперечать її статуту.

Але характерно, що з церквою ніхто цю роботу не координує, а якщо інколи таке і трапляється, то, як правило, до кінця справа не доводиться.

Наприклад, “Свідки Ієгови” у нашій області розповсюджують серед осіб похилого віку свою літературу. Причому вони так розподілили між собою територію відповідно до адміністративно-територіального поділу області, що їх шляхи не перетинаються і вони один одному не заважають. І, як М. М. Цимбал підкреслює, що аналогічно вони працюють і в масштабах країни [11]. Отже, перед суспільством стоять важливі завдання в плані профілактики правопорушень, пов’язаних із діяльністю різних конфесій.

Література

1. Академічне релігієзнавство : підручник / за ред. А. Колодного. – К. : Світ знань, 2000. – 862 с.
2. Антоний (Храповицкий), митр. Собрание сочинений: в 3 т. / митр. Антоний (Храповицкий). – Казань, 1900. – Т. 3 : Статьи философские и критические. Ч. 1, 2. – 642 с.
3. Гражданская прокуратура Украины : Новости [Электронный ресурс] // Режим доступа : <http://www.prokuratura.org.ua/modules/news/index.php?newsid=1429>
4. Деркач А. А. Государственно-церковные отношения. – К. : Киевская Духовная Академия, издательский отдел УПЦ, 2009. – 320 с.
5. Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації” // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 25. – Ст. 283.
6. Ильин И. А. О сопротивлении злу силой // Собрание сочинений: в 10 т. – М. : Русская книга, 1996. – Т. 5. – 555 с.
7. Кримінальне право України: особлива частина / за ред. В. Я. Тація, В. В. Сташиса, М. І. Бажанова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 496 с.
8. Кримінально-процесуальний кодекс України. – К. : Паливода А.В., 2005. – 200 с.
9. Основы социальной концепции РПЦ. – К. : Киевская Духовная Академия, УПЦ, 2009. – С. 143–190.
10. Толстой Л. Н. В чем моя вера? // Полное собрание сочинений : В 90 т. / Л. Н. Толстой. – М., 1957. – Т. 23. – С. 304–465.
11. Цимбал М. М. Деякі питання кримінально-правової характеристики організаторів злочинних груп у галузі віросповідання // Роль православних духовних цінностей у формуванні національної свідомості та громадянської позиції сучасної молоді : Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (25 листопада 2005 р.). – К. : Вид-во МАУП, 2006. – С. 194–196.
12. Щеткина Е., Панько Т., Вовнякова М. Ваш апокалипсис на каждый день // День. – № 27 (656), 14–20 июля 2007. – С. 18.

Summary

Victor Sukhonos. Criminal law and the Church in Ukraine.

The article is devoted to the actual issue of the attitude of the church to law enforcement agencies and criminal law directly in the development of Ukraine's independence.

Key words: *murder, adultery, theft, crime, the Church, the law, repentance, priests, sin, punishment, new religious cults.*

Отримано 25.11.2011